

Прима О.І., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТУРЕЦЬКОЇ ЕТИКЕТНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті розглядається проблема аксіологічного потенціалу різних тематичних груп турецького мовного етикету. Зібрано та проаналізовано більше 500 етикетних формул турецької мови щодо наявності в них ціннісного значення.

Ключові слова: турецька мова, етикетна лексика, аксіологічний потенціал, ціннісна система мови.

Останнім часом спостерігається багатозначність і широта лінгвістичних і філософсько-етичних інтерпретацій поняття "етикет". Незважаючи на наявні розбіжності в дефініції поняття, можна констатувати сталу традицію в його інтерпретації як сукупності вимог, що корелюють зовнішню формальну сторону окультуреної поведінкової активності [5].

У турецькій мові поняття "ввічливість", "вихованість", "чемність", "правила гарного тону" передаються головним чином за допомогою ряду слів, що прийшли в турецьку мову з арабсько-перського лексичного фонду: *edep* (араб.: ввічливість, вихованість, чемність, делікатність, добра вдача, звичаї пристойності), *edebi erkan* (хороші манери), *edebi terbiye* (гарне виховання), *adabımuşeret* (араб.-перс.: етикет, правила хорошого тону), *nezaket* (перс.: ввічливість, делікатність, тактовність) [6, с. 221].

Поняття "етикет", "церемоніал" у цей час передаються в турецькій мові за допомогою слова *etiket*, запозиченого з французької, а також власне турецького словосполучення *görgü kuralları* [6, с. 221]. У словнику сучасної турецької мови "Güncel Türkçe Sözlük" подається таке визначення: "*Bir toplumda veya toplulukta, davranışları denetlemeye yönelik olan kuralların bütünü, davranış bilgisi, adabımuşeret*" 'Правила пристойності, поведінки в певному суспільстві чи спільноті, етикет' [9].

У суспільстві етикет функціонує у двох основних взаємопов'язаних та взаємозалежних формах поведінки: мовленнєвої та не мовленнєвої. Слідом за Н.І.Формановською використовуємо термін "мовленнєвий етикет" на позначення мовленнєвого прояву етикету [8].

Н.І. Формановська дає наступне визначення мовленнєвого етикету: "Під мовленнєвим етикетом розуміють регулюючі правила мовленнєвої поведінки, систему національно-специфічних стереотипних, стійких формул спілкування, прийнятих і приписаних суспільством для встановлення контакту співбесідників, підтримання і переривання контакту в обраній тональності" [8, с. 9].

Наведемо найбільш повну класифікацію тематичних груп мовленнєвого етикету за Н.І. Формановскою: 1) привітання; 2) звернення, привернення уваги; 3) знайомство; 4) запрошення; 5) прохання, порада, пропозиція; 6) згода і відмова у відповідь на прохання і запрошення; 7) згода і незгода з думкою співрозмовника; 8) вибачення; 9) скарга; 10) розрада, співчуття; 11) комплімент, схвалення; 12) несхвалення; 13) побажання; 14) подяка; 15) прощання [8].

Між етикетом та моральною культурою існує двосторонній зв'язок. В етикетних формулах міститься багатомісний комунікативний досвід народу, пов'язаний з культурою, її звичаями та традиціями, комплексом асоціацій і уявлень [3, с.6], моральними нормами та цінностями певного народу [1, с.22]. Етикет, у свою чергу, формує стереотипи та символічні утворення в моральній культурі певного народу [5].

Беручи до уваги той факт, що культурні коди за своєю природою універсальні, але їх прояви зумовлені етнічно чи національно, зміст етикетних формул наповнюється чи обирається мовцем з огляду або на загальноприйнятну систему цінностей, або на уявлення мовця про ціннісну систему слухача [6, с.74]. Аналізуючи моральні норми як "із середини", так і з погляду іншої культури, ми зустрінемо так звані етнічними стереотипами, дослідження яких є важливими для розуміння "самовідчуття" суспільства [1, с.23].

Ми можемо реконструювати аксіологічну (ціннісну) систему турецької культури, звертаючись до етикетних текстів, у яких звернення до цінностей відбувається на інтенціональному рівні [2].

Система моральних установок, що визначає характер комунікативної ситуації, включає універсальні, загальнолюдські цінності (поважливе ставлення до старших, батьків, жінок, гостинність, поняття честі, достоїнства, такі риси характеру, як скромність, толерантність, доброзичливість та ні.) Таке коло цінностей характерне для більшості народів. Проте ієрархія цінностей, що культивуються та/або традиційно підтримуються в

певному суспільстві, як правило, має свою специфіку. Принцип гостинності має місце в моральному кодексі будь-якого народу, проте далеко не у всіх народів він посідає перше місце. Шанування батьків посідає одне із перших місць у мусульманській системі моральних цінностей і досить слабо проявляється у європейських народів. Тут треба зазначити, що моральні норми безпосередньо не пов'язані з етикетною поведінкою. Залежно від характеру ситуації прийнята в певному суспільстві ієрархія принципів є ідеальною і трансформується в залежності від конкретної ситуації [1, с. 22].

Під час роботи на над словником турецької етикетної лексики, що наразі нараховує 520 позицій і включає в себе всі існуючі тематичні групи, ми провели всебічний аналіз лексичних одиниць з метою глибшого пізнання особливостей аксіологічного прояву етикету, який ми розглядаємо як важливу структурну частину системи людської поведінки, що керується традицією та культурою мови.

Завдяки політиці розповсюдження турецької мови та тенденції до заміни запозичених слів турецькими ми маємо шанс дослідити співіснування традиційних та сучасних цінностей турецького народу і проаналізувати, яким чином вони проявляються в мові.

У ході дослідження етикетно-лексичного фонду турецької мови виявилось, що 25% етикетних формул містять компонент *Allah*.

Такі стереотипні висловлювання надають неабиякої виразності та різнобарвності мові турка і використовуються різними верствами населення, але слід зазначити, що найчастіше такі фрази характерні для сільського та провінційного населення [7, с. 234], особливо в східній частині країни, де релігійні догми сильніші, ніж у європеїзованих, розвинутих культурно та економічно містах-мільйонниках.

За будь-яких ускладнень, що виникають у тих чи інших життєвих ситуаціях, можна почути від співбесідника пораду: *Allah'a dua et, Allah'a yalvar* 'Молись Аллаху', 'Благай Аллаху' [7, с. 244] У повсякденному спілкуванні часто зустрічаються етикетні формули на кшталт *Allah aşkına* 'Заради Бога', *Allah göstermesin* 'Не дай Боже'.

Часто турки використовують вирази, що містять основні догми ісламу, значення таких виразів змінюється в залежності від комунікативної ситуації. *Allah akbar!* 'О Аллаху Великий!', *Allah büyüktür!* 'Аллах милостивий!', *Allah'im!* 'Аллаху мій!', *Allah bilir!* 'Аллах знає!', *Allah bir!* 'Аллах єдиний!', *Allah için söylesen!* 'Заради Аллаху' (звертання до свідків), *Allah kurtarsın!* 'Хай допоможе тобі Аллах!' (про людину, яка потрапила в біду), *Allah günahlarını affetsin* 'Хай Аллах пробачить його гріхи'.

Серед формул прощання наведемо такі: *Allah'a ismarladık* дослівно: 'Лишаємо вас на милість Аллаха', 'З Богом', 'Прощайте'; *Allah rahatlık versin* дослівно: 'Хай Аллах дасть спокійний сон', 'На добраніч', *Allah'a emanet olun* – 'Хай береже вас Аллах!', 'До побачення!', 'Прощайте!' *Allah iki iyilikten birisini versin* дослівно: 'Хай зробить Аллах одну із двох добрих справ' (кажуть важко хворій людині, маючи на увазі або ж одужання, або ж легку смерть).

Формула подяки, що використовується часто як відповідь на привітання, навіть тост: *Allah (senden) razı olsun* 'Дякую! Хай Аллах буде вами задоволений' *Allaha şükür*, 'Дякувати Аллаху'. Запозичене з арабської слово *Euvallah* має значення 'До побачення' та 'Дякую'.

У мусульманських культурах будь-яку справу починають з молитви. Зараз в етикетному фонді турецької лексики ми знаходимо багато виразів, що втратили своє первинне власне релігійне значення: *Allah utandırmasın* 'Аллаху, не дай йому осоромитись' (апелюють до людини, яка починає якусь справу), *Allah yardımcin olsun* 'Хай Аллах йому допоможе'. *Allah hayırlı pazar versin!* 'Дай Боже хорошої торгівлі!' (бажають торговцю).

Часто в турецькій мові використовують фрази арабського походження, які мають магічну направленість на кшталт *Maşallah*, *İnşallah*. Значення виразу *Maşallah* пов'язане з ісламом та вірою в долю і означає: 'Дай Боже' 'Хай буде на то воля Бога' і застосовується, коли йдеться про події, що будуть мати місце в майбутньому. У такому ж сенсі зустрічається застосування *Allah verse* 'Якщо Бог дасть'. Магічна формула *Maşallah* 'Дивні справи твої', 'Боже', 'Збережи, Боже' використовується як закляття "щоб не наврочити" [7, с. 243].

Тенденція до постійного використання мовних формул з компонентом *Allah*, вочевидь була пов'язана з ідеологією, що сформувалась на попередніх стадіях розвитку суспільства, і таким чином, у свідомості турків таке часте звертання до вищої сакральної сили було позасвідомим бажанням матеріалізувати свої прохання [7, с.243]. *Allah akıl fikir versin* 'Дай боже розуму', *Allah dirlik düzenlik versin*, 'Хай дасть Аллах спокій сім'ї', *Allah ecir sabır versin* 'Хай допоможе тобі Аллах бути терплячим і стійким', *Allah esirgesin* 'Бережи Аллах!' *Allah geçinden versin* 'Нехай Аллах пошле смерть не скоро', *Allah geride kalanlara ömür versin* або *Allah toprağı kadar ömür versin* 'Довгих років життя', *Allah hayırlı etsin* 'Хай Аллах зробить його (її) щасливою', , *Allah herkesin gönlüne göre versin* 'Хай дасть Аллах кожному за потребами', *Allah mesut*

etsin побажання нареченим 'Щастя вам', *Allah mübarek etsin* 'Нехай дасть Аллах щастя', *Allah ömürler versin* 'Довгого життя', *Allah son gürlüğü versin* чи *Allah sonunu hayır etsin* 'Аллах не змушує жебракувати в старості'. Побажання міцного здоров'я *Allah manda şifalıği versin* перекладається дослівно 'Хай Аллах дасть здоров'я як у бика'.

У будь-якій мові існують фразеологізми, що мають повні або часткові еквіваленти в іншій мові. Загальнокультурні фразеологізми відображають універсальний характер ціннісної моделі людства. Концепти добре-погано, в цілому, схожі в багатьох національних культурах, що пов'язано із уніфікацією світових релігійних цінностей, які, у свою чергу, впливають на формування моралі та поведінки особистості в певному соціумі [4, с. 34]. Деякі турецькі етикетні фрази, що мають релігійне значення, мають повні еквіваленти в українській мові. Такі етикетні фрази вказують нам на певну універсальність, що панує в аксіологічній системі турецької мови: *Allah korusun* 'Боже врятуй', *Allah korudu* 'Бог милував', *Allaha çok şükür* 'Слава Богу', *Allah ne verdiyse* 'Що Бог послав'.

Аналізуючи етикетні формули-побажання вичленимо також інші слова-цінності. Численні побажання здоров'я та добра *Allah selamet versin*, *Allah yıldız barışıklığı versin*, розуму, ідей *Allah akıl fikir versin*, спокою, *Allah dirlik düzenlik versin*, терпіння *Allah ecir sabir versin* та ін. *Allah analı babalı büyütsün* побажання при народженні дитини, дослівно перекладемо 'Хай він виросте при живих батьках' або *Allah dört gözden ayırtmasın* 'Хай Аллах не залишить дитину сиротою'. Етикетна формула *Allah bereket versin/Allah bin bir bereket versin* означає одночасно подяку Аллаху й побажанням достатку, часто використовується після їжі.

Часто в тексті зустрічаємо заміну класичного *Allah* словом *Tanrı* 'Бог', 'Божество' що походить від давньотюркського *Tengri*, і використовується на позначення імені бога в тюркських народів, Господа Бога у християн, Аллаха в мусульман та китайського поняття неба. Таку заміну вважаємо штучною й не характерною для сучасного турецького мовного круга. *Tanrı aile huzuru versin* 'Дай Боже спокою сім'ї'. *Tanrı herkesin dileğini yerine getirsin* 'Дай Боже кожному за потребами'.

Побажання як окрема категорія мовного етикету може співіснувати з іншими етикетними проявами: привітання, звернення, комплімент, схвалення, подяка, прощання та ін. Цінними з аксіологічного погляду є вітання з сімейними, релігійними та державними святами. Розглянемо зразки привітань. **3 днем народження:** *Yasa! Sev! Gül! Bunlar eksik*

olmasın yaşamında. Yaşın kaç olursa olsun her şeyin en güzeli seninle olsun. Nice mutlu, neşeli ve yaşam dolu yaşlara... 'Живи! Люби! Смійся! Хай в твоєму житті не буде в цьому нестачі. Хай твої роки будуть сповнені щастям, радістю та життям. Зі святом Курбан Байрам: Kardeşliğin doğduğu, sevgilerin birleştiği, belki durgun, belki yorgun, yinede mutlu, yine de umutlu, yine de sevgi dolu nice bayramlara... 'В мить, коли зародиться дружба, з'єднаються люблячі серця, в мить втоми та неспокою, але водночас в час щастя та надії, нехай щасливим буде це сповнене любові свято!' З новим роком Yeni yılın sağlık, mutluluk, başarı ve bol kazanç getirmesi dilekleriyle. Neşe dolu yıllar! 'З побажаннями здоров'я, щастя, успіху та достатку в новому році'. З днем весілля: Nice mutlu, basarılı ve sağlıklı yıllara... 'Бажаю жити в любові, успіху та здоров'я', Otur boyu devatını dileriz... 'Хай буде нескінченим [ваш шлюб/любов].

Як бачимо із наведених прикладів, цінності турецького мовного кола відображають загальнолюдські тенденції поцінування навколишньої дійсності. Розмаїття ритуалізованих виразів, що містять компонент *Аллах*, повсякчасне звернення до вищої сили свідчить про міцне релігійне коріння в турецькій культурі, що яскраво проявляється навіть у сучасній світській Туреччині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Байбурин А.К.* Об этнографическом изучении этикета // *Этикет народов Передней Азии.* М., 1988. С. 12-37.
2. *Бартминьский Ежи.* Какие ценности участвуют в формировании языковой картины мира славян? *Проект Растко.* Словенская этнолингвистика // <http://www.rastko.rs/projekti/etnoling/delo/13522> – 2009. – 23 лист.
3. *Ветров П. П.* Основные коды языковой культуры в образном мироведении китайского этноса (на материале идиоматики "привычных речений") // *Проблемы и методы современной лингвистики.* – 2005. – Вып. 1. – С. 28-43.
4. *Озер З.Б.* Национально-культурная специфика фразеологизмов в русском и турецком языках // *Язык и социум [Текст] : материалы VII междунар. науч. конф., Минск, 1-2 декабря 2006 г.: в 2 ч. / общ. ред. Л. Н. Чумак . – Минск : РИВШ, 2007 . – Ч. 1. – [Б. м.] : [б.и.], 2007. – 271 с.*
5. *Проценко, Ольга Петрівна.* *Етикет як аксіологічний вимір культури поведінки і спілкування [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра філос. наук. 09.00.07 / О.П. Проценко ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 34 с.*
6. *Руди Е. В.* К вопросу об этикетных речевых актах в современном немецком языке // *Вестник СГУ. Ставрополь, 2010. Вып. 69 (4). С. 72-76.*

7. *Серебрякова М.Н.* О некоторых особенностях этноэтикета у современных турок//Этикет у народов Передней Азии. М., 1988. С. 221-263.
8. *Формановская Н.И.* Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. – М. :Русский язык, 1987. – 158с.
9. Güncel Türkçe Sözlük// <http://www.tdk.gov.tr> –2012. – 15 квіт.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13

Прима О.И., асист.,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ТУРЕЦКОЙ ЭТИКЕТНОЙ ЛЕКСИКИ

В статье рассматривается проблема аксиологического потенциала различных тематических групп турецкого речевого этикета. Собрано и проанализировано более 500 этикетных формул турецкого языка на предмет наличия ценностного значения.

Ключевые слова: турецкий язык, этикетная лексика, аксиологический потенциал, ценностная система языка.

Pryma O., University Instructor

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Axiological potential of Turkish etiquette vocabulary

The article is devoted to the problem of axiological potential of various thematic groups of Turkish language etiquette. More than 500 Turkish etiquette formulas are collected and analyzed in order to discover their linguistic value and importance.

Keywords: Turkish language, etiquette vocabulary, axiological potential, the value system of the language.

УДК 81'342.3 – 811.161.1'34

Прожегина И. М., к.филол.н., доц.,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

СИМВОЛИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ГЛАСНЫХ РУССКОГО ЯЗЫКА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ СТУДЕНТОВ–КИТАЙЦЕВ

В статье излагаются и анализируются результаты эксперимента по выявлению символических свойств русских гласных по аксиологической шкале среди китайских студентов, изучающих русский язык. Выяснилось, что студенты базового и продвинутого